

ÁDÁNY TAMÁS* – VARGA RÉKA**

53/1993. (X. 13.) AB HATÁROZAT
– EL NEM ÉVÜLŐ NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNYEK

A nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai generális transzformációval, a nemzetközi szerződések speciális transzformációval válnak a magyar jog részévé: a nemzetközi jog és a belső jog közötti összhangot biztosítani kell, ugyanakkor ez nem érinti az Alkotmány, a nemzetközi jog és a belső jog közötti hierarchiát.

A nemzetközi jog szerint büntetendő cselekmények büntetésének feltételeit a nemzetközi jog határozza meg. Így nem ellentétes az Alkotmánnyal, ha törvény a nemzetközi jog alapján határoz – akár visszamenőleg – az emberiség elleni bűncselekmények és a háborús bűncselekmények el nem évüléséről. Ez ugyanakkor csak olyan bűncselekményekre igaz, melyek büntetését a nemzetközi jog írta elő.

A nemzetközi jog és a belső jog viszonyát és az el nem évülő nemzetközi bűncselekményeket érintő határozatában az AB első ízben erősítette meg a nemzetközi büntetőjogban már ismert dogmákat a magyar jogalkotó és a jogalkalmazók számára. A nemzetközi jog bizonyos magatartásokat üldözendőnek minősít, függetlenül attól, hogy a belső jog tartalmaz-e ilyen bűncselekményeket. Ezek büntetésének feltételeit is a nemzetközi jog határozza meg, ezért a *nullum crimen sine lege* garanciáját a nemzetközi jog magára érti, s nem a belső jogra, így a cselekménynek az elkövetés időpontjában a nemzetközi jog szerint kellett büntetendőnek lennie. Ha a nemzetközi jog az el nem évülésről határoz, akkor ez követendő a belső jogi szabályoktól függetlenül. Az Alkotmány 7. § (1) bekezdésében foglalt kötelezettség jelen esetben azt jelenti, hogy az alkotmány erejénél fogva érvényesülnek a nemzetközi büntetőjog idevágó szabályai. Ugyanakkor az alkotmányosság megköveteli, hogy a nemzetközi büntetőjog szabályai kizárólag a nemzetközi jogban meghatározott tényállások és feltételek tekintetében érvényesüljenek.

* Tanszékvezető egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar.

** Egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar.

1. ELŐZMÉNYEK

A rendszerváltás egyik, folyamatosan napirenden lévő politikai kérdése volt az ún. igazságtétel, azaz lényegében a 20. századi magyar totalitárius rendszerek által elkövetett bűnök miatti felelősségre vonás kérdése. Az átmeneti igazságszolgáltatási megoldások közül nem mindegyik jutott el arra a szintre, hogy jogalkotási eljárásban is megvizsgálják a magyar hatóságok: nem születtek például érdemi lusztrációs szabályok, de annak ellenpárjaként deklarált, felvállalt amnesztiára sem került sor.¹ A tényfeltárás is erősen hézagos maradt, elég csak az ügynökakták három évtized távlatából is konstans aktuálpolitikának látszó kérdésére utalni.² Különösen hangsúlyosan jelentkezett viszont a közbeszédben az 1956-os forradalom alatt és azzal összefüggésben elkövetett atrocitások büntetőjogi eszközökkel történő kivizsgálása, amelynek alternatívájaként jellemzően nem valamilyen más intézményi megoldás (lusztráció, amnesztia stb.), hanem pusztán az eljárások elmaradása merült fel.³

Ebben a vitában,⁴ amely lényegében a büntetőeljárások lefolytatására vagy elhagyására szorítkozott, a büntetőeljárások elleni leggyakoribb jogtechnikai és a politikai beszédben is gyakran hangoztatott érv az időmúlásból fakadó elévülés volt.⁵ Ezért talán nem meglepő, hogy e korabeli vitában az igazságtételi jogalkotásra vonatkozó első, általános parlamenti vitáig jutó törvényjavaslat az elévülési idő problémáját egyfajta gordiuszi csomóként kívánta átvágni. Ezeket a törvényjavaslatokat részben a Kormány (különösen az Igazságügyi Minisztérium akkor Kahler Frigyes által vezetett főosztálya), részben az akkori kormánykoalíció egyik pártja, a Magyar Demokrata Fórum (MDF) képviselői dolgozták ki.

Az elévülés büntethetőségi akadályának feloldására Zétényi Zsolt és Takács Péter terjesztették be az első törvényjavaslatot. A törvényjavaslat szerint az elévülési idő újraindult volna a rendszerváltás egy szimbolikus időpontjától, 1990. május 2-ától.

¹ José ZALAQUETT: „Confronting Human Rights Violations Committed by Former Governments: Principles Applicable and Political Constraints” in Neil J. Kritz (ed.): *Transitional Justice, Vol. 1. General Practices* (Washington: US Institute of Peace Press 1995) 10–11.

² Lásd pl. MÁTHÉ Áron (szerk.): *„Az nem lehet, hogy súlyos bűntett ne legyen büntethető” Jogi fejezetek a magyarországi igazságtétel és kárpótlás történetéből* (Budapest: NEB 2016) 369–386.

³ Máday Péter (SZDSZ) országgyűlési képviselő első felszólalása az Országgyűlés plenáris ülésének 1993. február 2. ülésnapján: „a magyar társadalom nem a múlt számonkérésére gondol, hanem a jelenre és a holnapra”. Egyetlen rövid bekezdés erejéig számolt be a korabeli sajtó Békés Imre professzor javaslatáról, ami e rövid tudósítás alapján lényegében egy Igazság és megbékélés bizottsága (TRC) mintájú igazságtételi bizottságot eredményezett volna. Lásd STÉPÁN Balázs: „Változatok igazságtételre” *Magyar Hírlap* 1993. február 3.

⁴ Az Országgyűlésben zajló, az el nem évülő nemzetközi bűncselekmények határozatot eredményező törvény vitájában lásd különösen az 1993. január 26-i ülésnapot (Országgyűlési Napló, <https://bit.ly/3b1pFca>) és az 1993. február 2-i ülésnapot (Országgyűlési Napló, <https://bit.ly/3fz7WFF>).

⁵ A Magyar Köztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat részletes vitáját lásd Országgyűlési Napló, 1991. évi őszi ülésnap, 1991. november 4. <https://bit.ly/3yWSC36>

Ezt a megoldást azonban alkotmányellenesnek mondta ki a 11/1992. (III. 5.) AB határozat (Zétényi–Takács-féle elévülési törvény).⁶

Néhány hónappal később Zétényi Zsolt és Zimányi Tibor új törvényjavaslatot szerkesztett,⁷ amelyet 1993. február 16-án fogadott el az Országgyűlés. Az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról-szóló 1993. évi XC. törvény ezúttal került az olyan radikálisan újszerűnek tekintett megoldásokat, mint az elévülési idő formális, jogszabályi újraindítása. Az új törvény az igazságtétellel kapcsolatban továbbra is fennálló jogi és morális problémát ezúttal egy bevett jogintézménnyel, az elévülés főszabálya alóli kivételek alkalmazásával kívánta megoldani. Ez a jogtechnikai megoldás önmagában nem jelentett érdemi újdonságot a magyar jogban, hiszen – a főszabály alóli kivételként – korábban is léteztek már ún. el nem évülő bűncselekmények, amelyeket az akkor hatályos Btk., azaz az 1978. évi IV. tv. 33. § (2) bekezdése taxatív módon sorolt fel.⁸

A törvény újítása az elévülés alóli kivételek újbóli meghatározása, illetve bővítése lett volna. Az el nem évülő nemzetközi bűncselekményekről szóló határozatban vizsgált törvény szövege szerint „az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett bűncselekmények büntethetőségének elévülésével kapcsolatban” a Btk. elévülésre vonatkozó 33. § (2) bekezdésben foglalt elévülés tilalmat kellett volna alkalmazni. A törvény két szakasza fent nevezett bűncselekményeket a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről szóló 1945. évi VII. tc. 13. § (7) bekezdése és az 1949-es genfi egyezmények egyes cikkeinek alapján minősítette. A két felhívott jogszabályban leírt bűncselekmény kategóriák nemzetközi jogban meghatározott tartalma és kontextusa között azonban számottevő különbségek voltak, nem csak az 1993. évi XC. törvény 1993. február-

⁶ Részletes elemzését lásd a jelen kötetben. A Zétényi–Takács-féle elévülési törvényről szóló határozat egy korábbi ki nem hirdetett törvény alkotmányellenességét állapította meg, mely törvény három bűncselekmény esetében (hazaárulás, szándékos emberölés, halált okozó testi sértés) mondta ki az elévülés ismét elkezdődését, ha az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét. Ez az AB határozat az elévülés jogi természetét vizsgálja, és erre alapozva mondta ki az elévüléssel kapcsolatos bármely törvényi rendelkezés (a még el nem évült bűncselekmények törvényi elévülési idejének meghosszabbítása, a még el nem évült bűncselekmények elévülésének törvénnyel való félbeszakítása, nyugvási vagy félbeszakítási oknak visszaható hatályú törvénnyel való megállapítása) alkotmányellenességét. Ily módon a Zétényi–Takács-féle elévülési törvényről szóló határozat nem tekinthető az el nem évülő nemzetközi bűncselekményekről szóló határozat előzményének, hiszen bár azonos céllal (bizonyos bűncselekmények büntethetősége az elévülési idő leteltére való tekintet nélkül), ám teljesen más jogi alapokon nyugszanak. Míg a Zétényi–Takács-féle elévülési törvényről szóló határozat az elévülés jog természetét vizsgálja, és ez alapján jut arra a következtetésre, hogy az elévülés folyamatának törvénnyel történő bárminemű megzavarása összeegyeztethetetlen a jogállamisági elvekkel, az el nem évülő nemzetközi bűncselekményekről szóló határozat a nemzetközi jogban a nemzetközi bűncselekményekre értendő *nullum crimen sine lege* elv belső jogra való vetítésével és abban való alkalmazásával, és így a nemzetközi jog-belső jog kapcsolatával foglalkozik.

⁷ Zimányi Tibor országgyűlési képviselő első felszólalása az Országgyűlés 1992. február 2-i ülésnapján. Országgyűlési Napló, <https://bit.ly/3vamjXf>

⁸ MOHÁCSI Péter – SZEDER Gyula: „Büntethetőséget megszüntető okok” in GYÖRGYI Kálmán – WIENER A. Imre: *A Büntető törvénykönyv magyarázata – Általános rész* (Budapest: KJK 1996) 80.

ri elfogadásakor, de már az 1956. októberi forradalom idején is. Ezt a nemzetközi jogi környezetet azonban az ezredfordulóig a magyar jogrendszer olyan súlyos, tartalmi és koncepcionális hibákkal és hiányosságokkal kezelte,⁹ amely alapján azt sem túlzás kijelenteni, hogy az erre vonatkozó alapvető fontosságú nemzetközi jogi joganyag jelentős része a hazai joggyakorlat számára gyakorlatilag elérhetetlen maradt. Az el nem évülő nemzetközi bűncselekményekről szóló határozat egyik legfontosabb megállapítása épp ezért annak alkotmánybíróági elismerése volt, hogy az e bűncselekményeket meghatározó nemzetközi jogi szabályok esetében vitán felül a nemzetközi jog általánosan elismert szabályairól volt szó. Központi kérdéssé vált tehát annak eldöntése, hogy e szabályok pontosan milyen feltételekkel és milyen módon alkalmazandók a magyar jogban.

2. NEMZETKÖZI JOGI KÉRDÉSEK

A későbbi magyarországi bírósági eljárások számtalan hibáját magyarázza az a fogalmi zavar, amely egy, a háborús viszonyok között született, az 1940-es évek nemzetközi jogából származó félrevezető terminusnak a káros hatásait hatványozta meg a magyar jogi dogmatikában. A zavar forrása a nemzetközi jogban is használt „háborús főbűnös” és az annál lényegesen szűkebb jelentéssel bíró „háborús bűncselekményt elkövető személy”¹⁰ egybemosása lehet. A „háborús bűnös” (*war criminal*) a nemzetközi jog szerint nem egy adott tényállást – a háborús bűntettet – megvalósító személy, hanem az, aki az elsőként az 1945-ös londoni egyezmény

⁹ Bizonyos részleteiben lásd alább, valamint: T/4490. törvényjavaslat általános indokolása, 7. bek., <https://bit.ly/3v9hU6T>. Az ezredforduló utáni magyar jogtudomány képviselői szakmai és népszerűsítő írárok sorozatában próbálták ezt a helyzetet – nem teljesen sikertelenül – orvosolni. Pl. Kovács Péter: „Alkotmányosság és nemzetközi jog” in BÁNRÉVY Gábor – JOBBÁGYI Gábor – VARGA Csaba (szerk.): *Iustum, aequum, salutare – Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére* (Budapest: Osiris 1998) 186–203.; SZEMESI Sándor: „A Nemzetközi Büntetőbíróság intézménye a nemzetközi jogban” *Jogelméleti Szemle* 2006/2. 6–9.; LATTMANN Tamás: „A nemzetközi büntetőbírói fórumokkal való együttműködés lehetősége vagy lehetetlensége a magyar jogi előírások alapján – különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra” *Kül-Világ* 2011/1–2.; HOFFMANN Tamás: „A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében” *Jogelméleti Szemle* 2011/4; VARGA Réka: „A Római Statútum végrehajtása nemzeti szinten, különös tekintettel a magyar büntetőjogi rendszerre” *Kül-Világ* 2012/4. 76–86.; ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága* (Budapest: Pázmány Press 2014); HOFFMANN Tamás: „A jelen árnyai” *Élet és Irodalom* 2012/4.; GELLÉRT Ádám: „Büntetlen bűnösök” *Index.hu* 2017. szeptember 16.; VARGA Réka: „Biszku-Case Reloaded: International Law Obligations and Lacuna in Compliance with Respect to Communist Crimes” *Hungarian Yearbook of International and European Law* 2015/1.; VARGA Réka: „A nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazása (a Biszku-ügy margójára)” *Iustum, Aequum, Salutare* 2011/4.; VARGA Réka: „Biszku és a nemzetközi jog” *Népszabadság* 2015. július 2. A Római statútum kihirdetésének elmaradásával kapcsolatban felmerülő egyes kérdésekre összefoglalóan lásd Kovács Péter: „Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségről” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 69–72.

¹⁰ Ezt a fordulatot nem használják maguk az egyezmények, de a jelen szöveg olvashatósága kedvéért szükségesnek látszott e viszonylag bonyolult kategória egyszerűsítő megnevezése.

mellékletében felsorolt bűncselekmények bármelyikét elkövette. A „háborús bűnös” kategória tehát a második világháborút közvetlenül követő, korai nemzetközi és nemzeti büntetőjogi eljárásokban egyaránt egyfajta gyűjtőfogalomként használt kifejezés. Az 1990-es évekre ez a zavaros fogalompár a nemzetközi joggyakorlatból kikopott, csak a zurnalisztikában maradt fent kisebb mértékben.¹¹

Az 1945. évi VII. törvénycikk 11. és 13. §-aiban használt megfogalmazás is a gyűjtőfogalmi használatra utal: a két jogszabályhely nem a „háborús bűntett”, hanem a „háborús bűnös” fogalmát határozza meg. Ezek a szabályok tehát nem értelmezhetőek a háborús bűntettek felsorolásaként, hanem „háborús bűnösök által elkövetett bűncselekményeket” tartalmaznak: a két kategória egymással rokonítható, de nem azonos jelentéstartalmú.¹² Az el nem évülő nemzetközi bűncselekményekről szóló határozathoz vezető indítványban kifogásolt 1993. évi XC. törvény 1. §-ában hivatkozott bűncselekmény, a népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. számú rendelet (Nbr.) 13. §-ának amúgy is tágan értelmezett „háborús bűnös” fogalmához kapcsolt kiegészítő tényállásokat gyűjtötte össze.¹³

A háborús bűnös fogalom ilyen tág értelmű használata nem volt szokatlan az 1940-es évek végén. A nürnbergi eljárások alapját jelentő 1945. évi londoni egyezmény melléklete,¹⁴ azaz a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmánya szerint maga a Törvényszék is az európai tengelyhatalmak nevében eljáró „háborús főbűnösök”¹⁵ megbüntetésére jött létre, akik az alapokmány 6. cikkében felsorolt bűncselekményekben bűnösök, azaz béke elleni bűncselekményt,¹⁶ vagy háborús bűncselekményt,¹⁷ vagy emberiség elleni bűncselekményt követtek el. Kontex-

¹¹ Illusztrációként érdemes összevetni a „war criminal” és a „war crime” kifejezésekre adott egyszerű internetes keresésekre kapott találatok forrásait. Míg utóbbi esetben az elsők között bukkan fel az ENSZ, az EU és vezető szervezetek és jogi karok honlapja, addig az előbbinél az első száz találat között szinte egyáltalán nem lelhető fel hírügynökségi jelentésen vagy napisajtóban megjelent véleménycikken kívül bármi.

¹² Quincy WRIGHT: „War Criminals” *The American Journal of International Law* 1945/2. 261–264.

¹³ A 11. § és a 13. § 1993. februárjában hatályos szövege egyetlen kivétellel nem tartalmazott nemzetközi jogi értelemben vett háborús bűncselekményeket. Az egyetlen kivétel a 11. § (5) bekezdés, ami leszűkített területi hatállyal ugyan, de valódi háborús bűncselekmény. A történelmi körülmények, konkrétan a nyilas rémuralom ismeretében a 13. § (3) bekezdése aligha volt elkövethető háborús, még inkább emberiség elleni bűncselekmény elkövetése nélkül. A 13. § (2) bekezdése számos egyéb, a magyar jogban nem szabályozott körülmény mérlegelésével szintén valószínűsíthetően háborús bűncselekmény lehetett.

¹⁴ Egyezmény az európai tengelyhatalmak háborús főbűnöseinek üldözéséről és megbüntetéséről 1945. augusztus 8. (Agreement by the Government of the United States of America, the Provisional Government of the French Republic, the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Union of Soviet Socialist Republics for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis (82 U.N.T.C. 280). (Londoni egyezmény.)

¹⁵ A szöveg hiteles nyelvein egybeváágóan: „major war criminals”, „des grands criminels de guerre”, „главные военные преступники”,

¹⁶ A szöveg hiteles nyelvein egybeváágóan: „Crimes against peace”, „les crimes contre la paix”, „преступления против мира”.

¹⁷ A szöveg hiteles nyelvein egybeváágóan: „War crimes”, „les crimes de guerre”, „военные преступления”.

tusa alapján ebből, a háborút túlélő, legfelső szintű „fasiszta” politikai és katonai vezetésre alkalmazott „háborús főbűnös” fogalomból sarjadhatott az 1945. évi VII. törvénycikkben szereplő „háborús bűnös”, mint sokszínű gyűjtőfogalom. A Zétényi–Takács-féle törvényjavaslatban hivatkozott Nbr. 13. § (7) bekezdés 1993 februárjában hatályos szövege szerint ilyen értelemben „háborús bűnös” az is, „aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas”.

Ez a tényállás azonban már az 1945-ös nemzetközi jog szerint sem volt ún. háborús bűntett, hanem az akkor hatályos nürnbergi terminológia szerint ún. béke elleni bűncselekmények egyikének magyar jogba ültetését jelentette. A nürnbergi joganyag béke elleni bűncselekményei és a népköztársasági időkben született magyar büntető jogszabályokban felbukkanó azonos hangalakú kifejezés tehát lényeges jelentésbeli eltérést mutat. Kissé leegyszerűsített nemzetközi jogi értelemben legkésebb a nürnbergi perek előkészítésétől kezdve háborús bűntettet az a személy követi el, aki a már zajló háborúban alkalmazandó nemzetközi jogi szabályokat („a háború jogát vagy szokásait”) súlyosan megsérti. A béke elleni bűncselekmény viszont érdemben épp a háború megindítását jelenti, vagy a nemzetközi béke megsértését, függetlenül attól, hogy milyen módon zajlanak maguk az ellenségeskedések: azaz nem a *ius in bello* szabályai, hanem a *ius ad bellum* helyébe lépő tilalom megszegése miatti egyéni felelősséget alapozta meg.¹⁸

Az 1993. évi XC. törvény 2. §-a azonban ténylegesen, nemzetközi jogi értelemben is háborús bűntetteket tartalmazott, amelyeket az 1949-es genfi egyezmények részletei alapján határozott meg. A hadifoglyokkal és a polgári lakossággal szemben elkövetett súlyos jogsértések minősültek volna e törvény szerint el nem évülő bűncselekménynek.¹⁹ A „súlyos jogsértés” ezúttal nem szubjektív értékítélet, hanem a genfi egyezményekben szereplő, precíz és taxatív felsorolásra utaló terminus technicus. A négy genfi egyezmény mindegyike meghatározza, hogy mi minősül az adott egyezmény súlyos megsértésnek, s az 1993. évi XC. törvény a harmadik és a negyedik egyezmény ilyen tartalmú 130, illetve 147. cikkeit tükrözi. A genfi egyezményekben szereplő „súlyos jogsértés” és a „háborús bűncselekmények”, mint szintén nemzetközi jogi terminus technicus között jelentős tartalmi átfedés található, határai mára sokkal inkább elmosódottabbak, mint 1949-ben vagy 1956-ban voltak.

Az 1950-es évek elejének nemzetközi jogából kiindulva megállapítható, hogy bár hasonló cselekmények tartoztak a két fogalom hatálya alá,²⁰ a „súlyos jogsértés” olyan, genfi egyezményekben taxatív felsorolt cselekményt jelölt, amely miatt az állam köteles volt saját nemzeti joga alapján büntetőeljárást indítani, míg háborús

¹⁸ Vö. GELLÉR Balázs: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, adalékok egy vitához* (Budapest: Tullius 2009) 16–17.

¹⁹ Vö. a harmadik és a negyedik genfi egyezmény hatályával.

²⁰ Londoni egyezmény melléklete, 6. cikk; 1949. évi negyedik genfi egyezmény, 147. cikk.

bűncselekmény nemzetközi jogi felelősségre vonáshoz vezetett.²¹ A határok elmosódása felé a genfi egyezmények 1974-től zajló nagy felülvizsgálata során történt jelentős elmozdulás, amelynek eredményeképpen az 1977-es I. kiegészítő jegyzőkönyv kimondja, hogy a súlyos jogsértések minden esetben háborús bűncselekménynek minősülnek.²² Az 1993. februárjában hatályos magyar Btk. 33. § (2) bekezdése a háborús bűntettet azonban csak az 1945. évi VII. tc. 11. és 13. §-ai alapján emelte az el nem évülő bűncselekmények közé. A nemzetközi jogból kiragadott, attól idegen elemeket is tartalmazó felsorolás azonban nem tartalmazta azt az alapvető nemzetközi jogi elemet, hogy a háborús bűntett előkérdése a háború (pontosabban 1949 után a fegyveres konfliktus)²³ fennállása az elkövetés idején: e nélkül ugyanis az adott magatartást tiltó szabályok alkalmazhatósága hiányzik, azaz a bűncselekmény nem valósulhat meg. Ráadásul anakronisztikus jellege miatt az 1945-ös szabályokat felhívó magyar büntetőjog nem is reflektálhatott az 1949-es genfi egyezményekre, amelyek 1956-ban a Magyarországot és a Szovjetuniót is kötelező, átfogó szabályozást tartalmazták.²⁴ Mindkét ország 1954-ben ratifikálta a genfi egyezményeket, azonban a Szovjetunióban az egyezmények kihirdetése évtizedekre elmaradt. Ennek ellenére Magyarország az egyezményekről alkotott egy kihirdető jogszabályt,²⁵ ebbe azonban csak a négy egyezmény címe került be, a normaszöveg nem. Az így alapvetően elhibázott kihirdetés nem tudta megvalósítani a szerződések kihirdetésének alapvető célját, a jogbiztonságot garantáló speciális transzformációt: ennek ellenére az egyezmények vitathatatlanul kötelezték Magyarországot 1954 augusztusától kezdve.

A fegyveres konfliktus, mint a háborús bűncselekmények előkérdése leginkább azért lényeges a tárgyalat határozat szempontjából, mert az abban vizsgált törvény nem önmagában a harmadik és a negyedik genfi egyezmény súlyos jogsértésekről szóló cikkeire hivatkozott, hanem azt a genfi egyezmények közös 3. cikkére is tekintettel tette. Ennek jelentősége abban rejlik, hogy a fegyveres konfliktusokban alkalmazandó szabályok lényegesen eltérnek aszerint, hogy nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktusokról van-e szó. Az 1949-es egyezmények szabályainak többsége nemzetközi fegyveres konfliktusokban alkalmazandó, a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban a négy egyezmény közös 3. cikke jelentet-

²¹ Marko Divac OBERG: „The absorption of grave breaches into war crimes law” *International Review of the Red Cross* 2009/873. 166–167.

²² Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő I. Jegyzőkönyv a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 85. cikk (5) bek. Kihirdette az 1989. évi 20. törvényerejű rendelet.

²³ A háború mint bevett, azaz jogilag meghatározott fogalommal és következményekkel bíró jogintézménynek 1945-ös betiltása után a háború helyett a fegyveres konfliktus fogalmát használja a nemzetközi jog.

²⁴ A Szovjetunió 1954. május 10-én, Magyarország ugyanezen év augusztus 3-án vállalta a genfi egyezmények kötelező erejét. <https://bit.ly/3oPosFz>

²⁵ 1954. évi 32. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről.

te „az emberiesség minimumát”. Az 1956. őszi magyarországi harcok minősítése a nem nemzetközi és nemzetközi fegyveres konfliktus fogalmak alapján tehát a kérdés eldöntésének egyik kulcsa lett.

A fenti háttér már önmagában is a korábban megszokottnál közvetlenebb kapcsolatot teremtett a magyar jogalkalmazás és a nemzetközi jog részletes szabályai között. A háborús bűnös cselekményei, a háborús bűntett, a genfi egyezmények súlyos megsértései közötti eltérések azonban akár irrelevánsak is lehetnek volna a magyar jog számára, ha az 1993-as magyar jog alapján egyik sem tartozott volna az elévülő bűncselekmények közé. A korabeli Btk. szövege alapján azonban csak az első kategória, és annak is csak egy ellentmondásos emlékü magyar jogszabályi megjelenése jelentett el nem évülő bűncselekményt.

Lényeges kérdés tehát, hogy a nemzetközi jog mit mondott e bűncselekmények elévüléséről 1956-ban, illetve 1993-ban, és az is, hogy mit mond ma. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1968-ban fogadta el „a háborús, és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról” szóló egyezményt,²⁶ amely nem meglepő módon a háborús és emberiesség elleni bűncselekmények fogalmát a nürnbergi szabályok alapján, azokkal teljesen azonos módon határozza meg. Ebből az előbbi elévülésének tilalmát kombinálta volna az 1993. évi XC. törvény a genfi egyezményekből átvett súlyos jogsértések fordulattal. Az egyezmény nem ejt szót a béke elleni bűncselekmények elévülésének tilalmáról, ebből azonban nem következik, hogy azok elévüljenek, hanem az, hogy azok elévülését az államokra bízta az egyezmény. Az elévülés megítélésével kapcsolatban igen színes képet mutatnak a világ jogrendszerei.²⁷ Nehezen lenne bizonyítható, hogy a nemzetközi jog, vagy akár az államok vonatkozó gyakorlata alapján az állam büntetőigényének felülírása az időmúlás által önmagában a jogállamiság *sine qua nonja* lenne.²⁸

A *common law* és a kontinentális jogrendszerek nagymértékű változatosságot mutatnak a bűncselekmények elévülését illetően, nem igazolható, hogy az elévülés maga a civilizált nemzetek által általánosan elismert szabály lenne.²⁹ A *common law* országok hagyományai alapján a főszabály az el nem évülés: tehát a háborús és emberiesség elleni bűncselekmények sem évülnek el, hacsak a jogalkotó másként nem rendeli.³⁰ Figyelemre méltó, hogy az 1968-as ENSZ egyezményt

²⁶ Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity GA Res. 2391(XXIII) 23 UN GAOR p. 40. UNGA 16; A/RES/2391 (XXIII) (25 November 1968).

²⁷ Question of the non-applicability of statutory limitation to war crimes and crimes against humanity. Study submitted by the Secretary General. E/C4.N/1966. 86. 105–106.

²⁸ Question of the non-applicability of statutory limitation, E/C4.N/1966. 86. 103.

²⁹ Robert H. MILLER: „The Convention of the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity” *American Journal of International Law* 1971/3. 476–501. (3. jegyzet); Jan Arno HESSBRUEGGE: „Justice Delayed, Not Denied: Statutory Limitations and Human Rights Crimes” *Georgetown Journal of International Law* 2012/2. 346–348.; Ruth Alberdina Kok: *Statutory limitations in international criminal law. PhD-thesis* (Universiteit van Amsterdam 2017). <https://bit.ly/3ubmf86>

³⁰ Kok (29. l.) 27.

ratifikáló államok száma is viszonylag alacsony, és szinte kizárólag a keleti tömb egykori országai, és a fejlődő országok egy része vállalta a kötelező erejét. Az Európa Tanács hasonló tartalmú egyezménye hatályban van ugyan, de Magyarország mindmáig nincs aközött a nyolc ET tagállam között, amelyek a regionális egyezmény kötelező erejét vállalták.³¹ Az, hogy a két hivatkozott egyezmény nem szokásjogi természetű, nem jelenti azt, hogy érdemben azonos eredményre vezető szabályt ne tartalmazna a nemzetközi jog. Az elévülés ugyanis, különösen mint főszabály, nem nevezhető általánosan elismert állami gyakorlatnak,³² és mint ilyen, nem létezhet nemzetközi szokásjogi formában sem. Tehát az elévülés kivételes alkalmazhatatlansága azért nem tud szokásjoggá válni, mert nem létezik a főszabály, ami alól kivételt jelenthetne. Az elévülés főszabálykénti hiánya viszont érdemben ugyanazt jelenti: a háborús és emberiesség elleni bűncselekmények a nemzetközi jog szerint nem évülnek el, és ez utóbbi tételt nevesítve is tartalmazza a mai nemzetközi szokásjog.³³

3. INDÍTVÁNY

A köztársasági elnök indítványt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz az Országgyűlés által már elfogadott, de általa még ki nem hirdetett törvény egyes rendelkezései alkotmányosságának vizsgálatára. Az indítványozó kérte az Alkotmánybíróságot, hogy vizsgálja meg a törvény összeegyeztethetőségét a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és az Emberi Jogok Európa Egyezménye *nullum crimen sine lege* elvet rögzítő rendelkezéseivel, továbbá az Alkotmány idevágó rendelkezéseivel, illetve, mivel az indítványozó álláspontja szerint jelenlegi törvény ugyanazt a tárgykört érinti, az AB által korábban hozott Zétényi–Takács-féle elévülési törvényről szóló határozatban megfogalmazott követelményekkel.

4. A RENDELKEZŐ RÉSZ ÉS AZ AZT ALÁTÁMASZTÓ INDOKOLÁS

Az AB az 1956-ban elkövetett bűncselekmények el nem évülésének utólagos, 1993-as elismerését önmagában még nem találta alkotmányellenesnek, amennyiben a határozatban felállított feltételrendszernek megfelelően valósult volna meg. Az

³¹ Chart of signatures and ratifications of Treaty 082 European Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitation to Crimes against Humanity and War Crimes Status as of 04/02/2021. <https://bit.ly/3f5I7h8>

³² Question of the non-applicability of statutory limitation to war crimes and crimes against humanity. Study submitted by the Secretary General. E/C4.N/1966, 86. 103, 105–106.

³³ Jean-Marie HENCKAERTS – Louise DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law* (Cambridge University Press 2009) 614–618. Annak eldöntése, hogy ez a szabály mikor rögzült, már meghaladja a jelen munka tartalmi kereteit. Lásd KÖK (29. lj.).

AB által felvázolt feltételrendszer szerint az elévülést tilthatta az elkövetés idején hatályos magyar jog vagy a nemzetközi jog. A nemzetközi jogi elévülés tilalom alkalmazhatóságának többértékű feltételeként az AB azt szabta, hogy a tényállás (i) a nemzetközi jog Magyarországra nézve kötelező szabálya alapján (ii) olyan háborús bűncselekményt vagy „emberiség elleni bűncselekményt” valósítson meg, (iii) amely esetében az elévülés tilalma a nemzetközi jog által lehetővé vagy kötelezővé vált a magyar jogrendszer számára, (iv) mely esetben összhangban van az Alkotmánnyal az, ha a büntethetőség feltételeit az elkövetés időpontjában hatályos magyar jog elévülési szabályaira tekintet nélkül alkalmazzák a nemzetközi jogi feltételrendszer szerint a nemzetközi jogban meghatározott bizonyos bűncselekményekre.

4.1. ELVI TÉTEL 1.

A nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai generális transzformációval, a nemzetközi szerződések speciális transzformációval válnak a magyar jog részévé. A nemzetközi jog és belső jog közötti összhangot biztosítani kell, ugyanakkor ez nem érinti az Alkotmány, a nemzetközi jog és a belső jog közötti hierarchiát [Alkotmány 7. § (1) bekezdés].

Az AB a nemzetközi jog – magyar jog kapcsolatát alapjaiban meghatározó határozatában kimondta, hogy az Alkotmány 7. § (1) első fordulata, miszerint „a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait”, azt eredményezi, hogy ezek az általánosan elismert szabályok külön transzformáció nélkül is a magyar jog részévé válnak – ezt a transzformációt maga az Alkotmány hajtotta végre. Az Alkotmányt és a belső jogot tehát úgy kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai érvényesülhessenek. A 7. § (1) bekezdés második fordulatában említett „vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek” transzformáció útján válnak a magyar jog részévé. Az ugyanitt szereplő kötelezettség a nemzetközi jog és a belső jog közötti összhang biztosítására minden vállalt kötelezettséggel szemben érvényesül: az általánosan elismert szabályok és a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek esetén egyaránt. Mindez azonban nem érinti az Alkotmány, a nemzetközi jog és a belső jog hierarchiáját.

Ezt követően az AB megvizsgálta a magyar belső jog és a nemzetközi jog viszonyát, amelynek alapjaként meghatározta a „nemzetközi jog általánosan elismert szabályai” fordulat legfontosabb következményeit, anélkül azonban, hogy részletesen megvizsgálta volna, hogy a nemzetközi jog milyen normái tartoznak ebbe a körbe. Példálózó jelleggel állapította meg az AB, hogy „[a]z ENSZ Alapokmány és a genfi egyezmények tartalmazznak pl. ilyen szabályokat”. Az általánosan elismert szabályok transzformációját a határozat szerint maga az alkotmány hajtja végre. „Ez az általános belső jogga tétel egyáltalán nem zárja ki, hogy egyes »általánosan

elismert szabályokat« külön egyezmények (is) meghatározzanak és azok tekintetében külön transzformáció történjék.” [ABH, 1993, 327, 323–339.].

4.2. ELVI TÉTEL 2.

A nemzetközi joggal összefüggő belső jogszabály alkotmányosságát más összefüggésben, más szempontok alapján is vizsgálni kell, mint egy csakis a hazai jogot érintő normáét [Alkotmány 7. § (1) bekezdés].

Az AB a határozat indokolásában fontosnak tartotta meghatározni az alkotmányossági vizsgálat során alkalmazott mércét, amely adott esetben nem mellőzhette a nemzetközi jogot, és ebből fakadóan az Alkotmány 7. § (1) bekezdését. A nemzetközi jogra vonatkozó általános vizsgálat lefolytatása után a határozat a háborús bűncselekményt és az „emberiség elleni” bűncselekményeket elemezte, és megállapította, hogy itt olyan „bűncselekményekről van szó, amelyek e minőségükben nem a belső jog részeként keletkeztek, hanem a nemzetek közössége tartja őket bűncselekménynek, és a nemzetek közössége határozza meg tényállásukat.” A súlyos jogsértés és a háborús bűncselekmény közötti különbség nevesítve ugyan nem jelent meg a határozatban, azonban azok kétfajta joghatása igen: „A háborús bűncselekményeket és az emberiség elleni bűncselekményeket a nemzetközi közösség üldözi és bünteti: egyrészt nemzetközi bíróságok útján, másrészt azzal, hogy az államoknak, amelyek tagjai akarnak lenni a nemzetek közösségének, vállalniuk kell üldözésüket.” [ABH, 1993, 328, 323–339.].

A határozat felidézi az első ENSZ ad hoc törvényszék 1993-as létrehozását is. Ennek kiemelt fontosságú előkészítő irata volt egy ENSZ főtitkári jelentés,³⁴ amely „részletesen megállapítja és tartalmazza azt a nemzetközi anyagi jogot, amelynek szabályai minden kétséget kizáróan a [nemzetközi] szokásjog részei, úgy hogy fel sem merül az a probléma, hogy számos, de nem minden állam részese bizonyos egyezményeknek” [ABH, 1993, 329, 323–339.]. Ez a bizonyos jelentés az 1945-ös nürnbergi joganyag fent idézett részét, az egyes bűncselekmények meghatározását egyértelműen a nemzetközi szokásjog részeként azonosítja. A bűncselekmények szokásjogi jellegének ilyen megalapozása után az AB újabb nagy hatású *obiter dictum*-ában leszögezte, hogy „[a] *nullum crimen sine lege* garanciáját a nemzetközi jog magára érti, s nem a belső jogra” [ABH, 1993, 330, 323–339.]. Ebből fakadóan a nemzetközi jog forrásai alapján szükséges vizsgálni, hogy az adott cselekmény büntetni rendelt-e. Ezt a referenciát emelte ki az AB határozatából néhány évvel később a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának égisze alatt megjelent nemzetközi

³⁴ Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council resolution 808 (1993) (S/25704).

humanitárius szokásjogi gyűjtemény, amelyben a *nullum crimen* elvre vonatkozó nemzeti gyakorlat példaként szerepel.³⁵

4.3. ELVI TÉTEL 3.

Az elévülés kizárása vagy a magyar jog szerint történhet, vagy nemzetközi jog alapján, ha Magyarországot erre vonatkozó nemzetközi kötelezettség terheli [Alkotmány 7. § (1) bekezdés].

„A Büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban Btk.) 33. § (2) bekezdése alkalmazásánál alkotmányos követelmény az, hogy a büntethetőség el nem évülését csak azokra a bűncselekményekre nézve lehet megállapítani, amelyek büntethetősége az elkövetés idején hatályos magyar jog szerint nem évül el; kivéve, ha az adott tényállást a nemzetközi jog háborús bűncselekménynek vagy az emberiség elleni bűncselekménynek minősíti, el nem évülését kimondja vagy lehetővé teszi, és Magyarországot az elévülés kizárására nemzetközi kötelezettség terheli.” [ABH, 1993, 323, 323–339.]. A határozat rendelkező része az 1993. évi XC. törvény érdemben béke elleni bűncselekményt tartalmazó 1. §-át alkotmányellenesnek találta, de a háborús bűncselekmények tekintetében egy szigorú jogállamisági mérce mellett is alkotmányosnak találta a nemzetközi jogon alapuló büntetőeljárásokat lehetővé tévő szabályokat.

4.4. ELVI TÉTEL 4.

A háborús és emberiség elleni bűncselekmények megbüntetésére vonatkozó szabályok – mivel ezek az emberiséget és a nemzetközi együttélést alapjaikban veszélyeztetik – kógens nemzetközi jogot képeznek [Alkotmány 7. § (1) bekezdés].

A nemzetközi szokásjogi jelleg már önmagában megalapozta volna a szóban forgó nemzetközi jogi szabályok általánosan elismert voltát, azonban az AB ennél továbbment, és azt is kijelentette, hogy egy nemzetközi jogi norma kógens természetének igazolásaként ez a fordulat is a hazai jogász szakmán túl is gyakran hivatkozott példává tette az ügyet.³⁶ Az ügy érdemére vonatkozó legfontosabb megállapításait az AB az alábbi bekezdésben foglalta össze: „A háborús bűncselekmények[re] és emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó szabályok kétség kívül a nem-

³⁵ Hungary: Practice Relating to Rule 101. The Principle of Legality, <https://bit.ly/3wujCjB>

³⁶ Amnesty International: Universal Jurisdiction: The duty of states to enact and enforce legislation. Chapter 3. 1.; Oliver DÖRR – Kirsten SCHMALENBACH (eds.): *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary* (Springer 2018) 932. 73. bek.; Carlos Espaliú BERDUD: „El jus cogens, ¿Salvo del garaje?” *Revista Española De Derecho Internacional* 2015/1. 116.

zetközi szokásjog részei; a nemzetek közössége által elismert általános elvek, a magyar Alkotmány szóhasználata szerint »a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai« közé számítanak. E szabályokat a magyar jog az Alkotmány 7. § (1) bekezdésének első fordulata szerint »elfogadja«; s ezért külön transzformáció vagy adaptáció nélkül azok közé a »vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek« közé számítanak, amelyeknek a belső joggal való összhangját ugyancsak az Alkotmány idézett bekezdése írja elő második fordulatában.” [ABH, 1993, 332–333, 323–339.].

Mindebből következik, hogy nem volt ellentétes az akkori *nullum crimen* elvével³⁷ az, ha a nemzetközi jog ezen szabályai szerint büntetendő egy cselekmény Magyarországon. Ebben az esetben tehát „[n]em a nullum crimen elve törik itt meg, hanem annak a belső jogra való szorítása”. További, nemzetközi jogi vizsgálatot igénylő problémát jelentett ezek után, hogy a fent leírt nemzetközi büntetőjogi szabályok az elévülés kérdéséről hallgattak. A határozat helyesen állapítja meg, hogy az 1993. évi XC. törvény 1. §-ában meghatározott bűncselekmény „nem minősül a nemzetközi jog értelmében háborús bűncselekménynek”, de nem rögzíti azt, hogy béke elleni bűncselekményként lenne értelmezhető ez a tényállás [ABH, 1993, 333, 323–339]. Az elévülést a nemzetközi jog a béke elleni bűncselekmények esetében nem szabályozza, annak eldöntése béke elleni bűncselekmény esetén magyar belső jogi hatáskörbe tartozik. Így, mivel ez a tényállás nem szerepelt a Btk. 33. § (3) bekezdés taxációjában, a határozat érdemét nem befolyásolja, hogy az AB ezt a kérdést nem vizsgálta külön. Hiszen egy „kizárólag a belső jogba tartozó bűncselekményre a Btk 33. § (2) bekezdése szerinti elévülhetetlenség – a belső joghoz mért – visszaható hatállyal alkotmányosan nem alkalmazható, hanem csak akkor, ha az elkövetés idején a magyar jog erre a cselekményre az elévülhetetlenséget megállapította. A Törvény időbeli hatálya »az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett« egyes bűncselekményekre terjed ki. Ebben az időszakban a magyar jog a kérdéses bűncselekményre nem tartalmazott elévülhetetlenséget kimondó szabályt.” [ABH, 1993, 336, 323–339.]. Szintén érdemi, tartalmi nemzetközi jogi vizsgálat alapján tekintett el az AB attól, hogy az 1993. évi XC. törvény szövegéből egyszerűen kivegye a közös 3. cikkre tett utalást, ezzel szüntetve meg a magyar jogalkotó által konstruált összefüggést.

5. JOGDOGMATIKAI ÉRTÉKELES

5.1. A NEMZETKÖZI JOG ÉS A BELSŐ JOG VISZONYA

A határozat a nemzetközi jog – belső jog viszonyának Alkotmányban történő rögzítésével kapcsolatban adott elsőként dogmatikai jellegű értelmezést. A határozat tette egyértelművé a régi Alkotmánynak a nemzetközi jog – belső jog kapcsolatá-

³⁷ 1949. évi XX. tv. 57. cikk (4) bekezdés.

ra vonatkozó, amúgy nem feltétlenül világos és többféleképpen értelmezhető rendelkezését.³⁸ Ez volt tehát az első AB határozat,³⁹ amely lefektette Magyarország alapvetően dualista, de bizonyos értelemben vegyes berendezkedésének alapjait. A határozat alapján hosszú évekig bevett értelmezés szerint így a nemzetközi szerződések speciális transzformációval (kihirdetéssel), a nemzetközi jog általánosan elismert elvei pedig generális transzformációval⁴⁰ [amelyet maga az Alkotmány 7. § (1) bekezdése elvégzett] válnak a magyar jogrend részévé. Ugyan mára a dualista és a monista rendszerek merev elhatárolása sok esetben mesterkéltnek tűnik és nem is igazán képezhető le a gyakorlatban,⁴¹ az 1990-es évek elején a magyar demokratikus rendszer alkotmányos és közjogi berendezkedésének megszilárdítása idején a határozat fontos elvi kérdéseket tisztázott.

A nemzetközi jog – belső jog kapcsolata tekintetében alapvetően a dualista rendszer érvényesülését tette egyértelművé, némi vegyes elemmel, mely szerint a nemzetközi jog általános elvei, az Alkotmány ezen rendelkezésénél fogva, a belső jog részeivé válnak.⁴² Sőt, az AB kimondta, hogy magának az alkotmányértelmezésnek is Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségével összhangban kell történnie.⁴³ Ugyanakkor ezen határozat elemzése kapcsán is felmerült az a klasszikus alkotmányjogi – nemzetközi jogi különböző nézőpontrendszer, mely gyakorlatilag minden állam minden hasonló vitájában felmerül: ti. alkotmányjogi vagy belső jogi megközelítésből szemlélve a nemzetközi jog semmilyen szabálya nem állhat az alkotmány felett,⁴⁴ míg a nemzetközi jogi megközelítés szerint ha egy állam kötelezettséget vállalt egy nemzetközi szerződésben, vagy kötelezetté vált egy nem-

³⁸ MOLNÁR Tamás: „A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András) [6] <https://bit.ly/2SlkC14> (2018).

³⁹ Az el nem évülő nemzetközi bűncselekmények határozat után a 4/1997. (I. 22.) és a 30/1998. (VI. 30.) AB határozatok foglalkoztak többek között ezzel a kérdéssel.

⁴⁰ Molnár Tamás szerint a generális transzformáció kifejezés a nemzetközi joggal összeegyeztethetetlen, hiszen a szokásjog esetében nincs olyan nemzetközi joganyag, amit át lehetne ültetni. Lásd MOLNÁR (38. l.) [18].

⁴¹ ÁDÁNY Tamás: „A nemzetközi jog és a belső jog kapcsolata” in CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei* (Budapest: Pázmány Press 2020) 194.

⁴² Ezt a tételt a jogalkalmazók sokszor nehezen vagy egyáltalán nem fogadják el, hiszen az íratlan nemzetközi szokásjogi szabályok transzformáció híján történő megismerhetősége nyilván nem lehetséges. Lásd BLUTMAN László: „A nemzetközi jog joghatásai az alkotmánybírói eljárásokban” *Jogelméleti Szemle* 2013/4. 35.

⁴³ Az AB határozat vizsgálatát lásd pl. BLUTMAN (42. l.) 10–13., 30–31., 35.

⁴⁴ „Különleges helyet biztosít azonban az Alkotmánybíróság a nemzetközi jog általánosan elismert szabályainak. Ezeket maga az Alkotmány 7. § (1) bekezdése teszi a magyar jogrend részévé, s a hierarchiában kétségtelenül a törvények felett állnak. De nem az Alkotmány felett. Bármilyen különleges státust is biztosított az Alkotmánybíróság az általánosan elismert szabályoknak, s mintegy »megnyitotta« a magyar jogrendet e szabályok közvetlen érvényesülése előtt a 7. § révén, sőt írta elő, hogy még az Alkotmányt is úgy kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai érvényesülhessenek, kifejezetten fenntartotta, hogy az Alkotmány ezek felett áll, s hogy az Alkotmánybíróság éppen ezért jogosult minden, belső joggá vált nemzetközi norma alkotmányossági vizsgálatára.” SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon* (Budapest: Osiris 2001) 438.

zetközi jogi norma által (pl. szokásjogi szabály, civilizált nemzetek által elfogadott általános jogelvek), akkor a belső jogára, közte az alkotmányára, nem hivatkozhat ezen nemzetközi jogi norma be nem tartásának indokául. Ezt rögzíti a szerződések jogáról szóló Bécsi egyezmény 27 cikke,⁴⁵ valamint az ennek alapjául szolgáló, szokásjogi normaként értékelendő *pacta sunt servanda* elv is,⁴⁶ Az el nem évülő nemzetközi bűncselekményekről szóló határozat szerint „[a]z Alkotmány 7. § (1) bekezdése azt is jelenti, hogy a Magyar Köztársaság az Alkotmány rendelkezésénél fogva részt vesz a nemzetek közösségében; ez a részvétel tehát a belső jog részére alkotmányi parancs. Ebből következik, hogy az Alkotmányt és a belső jogot úgy kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai valóban érvényesüljenek.” [ABH, 1993, 327, 323–339.]. Sólyom László ezt úgy értékelte, hogy ugyan az alkotmányt a nemzetközi joggal összhangban kell értelmezni, hierarchiában a nemzetközi jog nem áll az alkotmány felett: éppen ezért jogosult az AB a belső joggá vált nemzetközi norma alkotmányossági vizsgálatára.⁴⁷

5.2. A NEMZETKÖZI JOGI EREDETŰ NORMÁK ALKOTMÁNYOSSÁGI VIZSGÁLATA

A nemzetközi jog szerint az állam felelőssége, hogy mielőtt nemzetközi szerződésben vállalna kötelezettséget, biztosítsa a vállalandó kötelezettség és a belső jog összhangját, vagy ha ezt nem kívánja megtenni, akkor ne váljon a szerződés részesévé. Mindez értelemszerűen nem lehet ennyire magától értetődő mechanizmus a nem szerződéses nemzetközi jogforrások esetén, melyek dinamizmusukban akár meg is haladhatják az adott esetben statikusabb alkotmányt. Utóbbi esetben tehát az Alkotmány megfogalmazása, miszerint „[a] Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait” az AB határozat értelmében azt jelenti, hogy az ilyen nemzetközi jogi szabályok nem az alkotmány részei, hanem ún. „vállalt kötelezettségek”, amelyek a belső jog részét képezik, és mint ilyenek, érvényesülniük kell [ABH, 1993, 327, 323–339.]. Sólyom László fenti érvelése szerint azonban elvileg még így is előfordulhat, hogy az AB a belső joggá vált nemzetközi normát alkotmányellenesnek találja. Későbbi határozataiban az AB is rögzítette azonban, hogy a nemzetközi jogi felelősség szempontjából egy ilyen alkotmánybíróság általi alkotmányellenesség megállapítása irreleváns lenne, hiszen a nemzetközi jogi kötelezettség ugyanúgy fennáll.⁴⁸ Az AB a nemzetközi jog szabályát, miszerint bizonyos bűncselekmények nem évülnek el, együttesen értel-

⁴⁵ „Egyetlen részes fél sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásául, hogy elmulasztotta a szerződést teljesíteni.” 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről, 27. cikk.

⁴⁶ Ld. többek között Case of the S.S. Wimbledon (France, Italy, Japan and United Kingdom v. Germany, Poland intervening), Judgment of 17 August 1923. PCIJ Series A, No. 1. 30.

⁴⁷ SÓLYOM (44. l.).

⁴⁸ 4/1997. (I. 22.) AB határozat.

mezte a *nullum crimen sine lege* elvvel, tehát az Alkotmány 57. § (4) bekezdését az Alkotmány 7. § (1) bekezdésével. Így az alkotmányos szabály és a nemzetközi jogi norma együttesen alkotnak alkotmányos mércét [ABH, 1993, 333–334, 323–339].⁴⁹ Ezzel az AB elhárította azt a problémát, mely szerint normakonfliktus állna fenn a nemzetközi jogi norma és az alkotmány között, hiszen a nemzetközi jogi normát is az alkotmányos mérce részeként értékelte.⁵⁰

5.3. AZ ELÉVÜLÉS ÉRTÉKELÉSE

Kifejezetten progresszív az, amit a határozat a Btk. elévülésre vonatkozó szakaszához, a 33. § (2) bekezdéshez alkotmányos követelményként állít. Kimondja, hogy a Btk. elévülésre vonatkozó szakasza alapján az el nem évülés csak akkor lesz alkotmányos, ha a bűncselekmény büntethetősége az elkövetéskor hatályos magyar jog szerint nem évül el, kivételként említve azt az esetet, amikor ugyan az el nem évülést a magyar jog nem mondja ki, de ha az adott tényállást a nemzetközi jog büntetendőnek tekinti, az el nem évülést kimondja vagy lehetőséget ad rá és az elévülés kizárására Magyarországnak nemzetközi jogi kötelezettsége van. A határozat tehát – hasonlóan ahhoz, ahogy a *nullum crimen sine lege* elv esetén kimondta, hogy azt a nemzetközi joggal összhangban kell értelmezni – az elévüléssel kapcsolatban is a belső jogot az elkövetéskor fennálló nemzetközi joggal összhangban parancsolja alkalmazni, amennyiben a nemzetközi jog elévülést kizáró kötelezettsége gyakorlatilag pótolja a belső jog elévülést kizáró rendelkezését.

Elhallgatott premisszája a határozat érvelésének, hogy a nemzetközi szokásjog az Alkotmány szóhasználata szerint a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai közé tartozik, azonban ez az állítás az univerzális szokásjog esetében kortárs nemzetközi jogértelmezés szerint vitán felül áll.

5.4. A NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNYEK MINŐSÍTÉSE

A határozat abban is úttörő jellegű, hogy nem csak a nemzetközi jog és a magyar jog szabályainak kapcsolatát vizsgálta, hanem a vonatkozó nemzetközi jog tartalmának érdemi elemzésével jutott el a döntésig. Csak így volt ugyanis megállapítható, hogy a „Törvény szövegezése a genfi egyezmények különböző személyi és tárgyi alkalmazási körre szóló rendelkezéseit egymásra vonatkoztatja és az egyezményekben nem szereplő összefüggést létesít közöttük. Belső jogszabály nemzetközi szerződés tartalmát nem változtathatja meg.” [ABH, 1993, 337, 323–339.]. A határozat szövege a háborús bűncselekmények mellett visszatérő jelleggel, az

⁴⁹ Visszaütal rá a 2/1994. (I. 14.) AB határozat (népbíráskodás) II/B.1.2. pont.

⁵⁰ BLUTMAN (42. l.).

1990-es évek elejének magyar jogi szóhasználatát követve, „emberiség” és nem „emberiesség” elleni bűncselekményt említ. Egyetlen előfordulást leszámítva, az a cselekmény, amit a határozatban emberiség elleni bűncselekménynek hív, a ma elterjedt szóhasználatnál emberiség elleni bűncselekmény lenne.

Az egyetlen pont, ahol ez a szóhasználat nem igazolható, a közös 3. cikk megsértésének minősítése. Annak ellenére, hogy a közös 3. cikket valóban gyakran hivatkozzák az emberiesség minimumaként, a megsértése *pro forma* még nem feltétlenül eredményez emberiesség elleni bűncselekményt. Ugyan az emberiesség elleni bűncselekmények fogalma változott talán a legtöbbet 1945-ös megjelenése óta,⁵¹ de ezeknek a döntően polgári lakosság ellen irányuló jellege mindvégig a tényállás lényeges eleme volt. A közös 3. cikk azonban szükségszerűen nem csak a polgári lakosságot védi, mert akkor elég lenne a negyedik egyezményben szerepeltetni azt. Így nemzetközi jogi szempontból nem támasztható alá a határozat indokolásának azon érve, amely szerint „[a] genfi egyezmények közös 3. cikkében meghatározott cselekmények az emberiség elleni bűncselekménynek minősülnek” [ABH, 1993, 337, 323–339.]. Ettől függetlenül a határozat következtetése – „nem évül el tehát a genfi egyezmények közös 3. cikkében meghatározott cselekmények büntethetősége sem” [ABH, 1993, 337–338, 323–339.] – továbbra is helyes.⁵²

A közös 3. cikk és a súlyos jogsértések közötti összefüggés azonban – úgy, ahogy azt a törvényjavaslat alkalmazta – nem állt fenn. Hatásköreire tekintettel kézenfekvő lett volna, ha az AB a közös 3. cikkre tett törvényi utalás törlésével oldja fel a nem létező nemzetközi jogi összefüggésből fakadó alkotmányellenes helyzetet. Ez azonban olyan módon szűkítette volna az igazságtétel alkalmazását, ami tulajdonképpen kiüresítette volna azt.

6. A HATÁROZAT UTÓÉLETE

A határozat hivatkozási alappá vált a nemzetközi jog – belső jog viszonya meghatározásával összefüggésben, illetve a nemzetközi bűncselekmények és azok büntetendőségével kapcsolatos nemzetközi források belső jogban való érvényesülése tárgyában. Közvetlen kérdése volt, hogy az alkotmányos szinten elismert és kivételt nem ismerő *nullum crimen sine lege* elve hogyan érvényesülhet úgy az alkotmánnyal összhangban, hogy a nemzetközi jog egy nemzetközi szerződésen keresztül ehhez képest kivételt fogad el. Közvetett, általánosabb jellegű kérdése pedig az volt, hogy miként értelmezhető az Alkotmány 7. §-ában rögzített nemzetközi jog

⁵¹ ÁDÁNY (9. lj.) 107.

⁵² Meghaladja e tanulmány kereteit annak vizsgálata, hogy a jelentős tartalmi átfedések ellenére milyen dogmatikai különbségek tehetők közös 3. cikkben tiltott, illetve az emberiesség elleni bűncselekmények tényállásában pönalizált magatartások között. Az említett átfedések miatt azonban ezek a doktriner különbségek nem érintik az el nem évülő nemzetközi bűncselekmények határozat érvelésének helyességét, mivel valóban mindkét kategória az el nem évülő bűncselekmények közé tartozik.

– belső jog kapcsolata, a nemzetközi szerződések és egyéb nemzetközi jogforrások belső joggal való összhangja. A határozatot számos tanulmány dolgozta fel, és a mai napig alapvető jelentőségűnek tekintik ezen a területen.

Az el nem évülő nemzetközi bűncselekmények határozatban felvázolt rendszert több más határozat erősítette meg. Az igazságtétel kérdését újra vizsgálta az Alkotmánybíróság többek között a 36/1996. (IX. 4.) AB határozatban. Az Alkotmánybíróság a 2/1994. (I. 14.) AB határozatban – visszautalva a 66/1992. (XII. 17.) AB határozatra – megismételte, amit a tárgyalat határozatban is mondott, miszerint az Alkotmány 7. § (1) bekezdése alapján a nemzetközi jog által elfogadott általános jogelvek külön transzformáció nélkül is a belső jog részévé válnak, illetve a transzformációt maga az Alkotmány végezte el.⁵³ Visszautalva az el nem évülő nemzetközi bűncselekmények határozatra megerősítette, hogy az Alkotmány 57. § (4) bekezdése és a 7. § (1) bekezdése egymásra tekintettel értelmezendő.

A 4/1997. (I. 22.) AB határozat (nemzetközi szerződések alkotmányosságának utólagos vizsgálata) volt az, mely megállapította, hogy az AB utólagos alkotmányossági vizsgálat során vizsgálhatja a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály alkotmányosságát,⁵⁴ ebbe beleértendő a kihirdető jogszabályban foglalt nemzetközi szerződés alkotmányosságának vizsgálata is, mely jogosultságok az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvényben (Abtv.) implicit módon nem szerepelnek. A testület itt kimondja azt is, hogy a vizsgálat eredményeként az AB a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály alkotmányellenességét állapíthatja meg, ez azonban hazánk nemzetközi kötelezettségvállalását nem érinti.

A 30/1998. (VI. 25.) AB határozat a nemzetközi jog – alkotmány – egyéb belső jogforrás hierarchia kérdését tisztázza tovább, amennyiben úgy foglal állást, hogy az alkotmány hierarchiában felette áll a nemzetközi szerződéseknek, hiszen az Országgyűlés nemzetközi szerződés megkötésével, illetve kihirdetésével nem tehet burkolt alkotmánymódosítást.⁵⁵ Ugyanakkor azt is kiemeli, önmagában az a tény, hogy egy nemzetközi szerződés nem válik a belső jog részévé transzformáció (inkorporáció) hiánya miatt, nem feltétlenül jelenti azt, hogy nem kellene a belső jogban figyelembe venni. Az AB következő gondolatsora némiképp összezavarja az olvasót, amennyiben kifejti, hogy az Alkotmány 7. § (1) rendelkezése megköveteli a nemzetközi jog és a belső jog összhangját, ezért ez azt jelenti, hogy a nemzetközi szerződést kihirdető belső jogszabályt olyan módon kell értelmezni, ami „a szerződésnek a nemzetközi jogban elfogadott, élő értelmének megfelel”.⁵⁶ Ennek megfelelően – mondja az AB – biztosítani kell a nemzetközi jog összhangját az egész belső joggal, így az Alkotmánnyal is.

Az Alaptörvény a Q) cikkben rendelkezik a nemzetközi jog – belső jog kapcsolatáról. A Q) cikk megfogalmazása igen hasonlatos az Alkotmány 7. §-ához, gya-

⁵³ 2/1994. (I. 14.) AB határozat, ABH, 1994, 52, 41–58.

⁵⁴ 4/1997. (I. 22.) AB határozat, ABH, 1997, 41, 41–54.

⁵⁵ 30/1998. (VI. 25.) AB határozat, ABH, 1998, 234, 220–239.

⁵⁶ 30/1998. (VI. 25.) AB határozat, ABH, 1998, 237, 220–239.

korlatilag az Alaptörvényben a korábbi Alkotmány 7. §-ának általánosan bevett értelmét kodifikálja újra.⁵⁷ Az AB kimondta az 1/2013. (I. 7.) AB határozatában, hogy a két rendelkezés között igen nagyfokú tartalmi egyezőség állapítható meg,⁵⁸ ennek megfelelően az Alkotmánybíróság korábbi elvi megállapításai értelemszerűen továbbra is irányadók az Alaptörvényt értelmező alkotmánybírósági döntésekben,⁵⁹ így a nemzetközi jog – belső jog kérdésében is.

Magyarországon a nemzetközi bűncselekmények hazai bíróságok előtti büntetése – akár a második világháborúban, akár 1956-ban elkövetett cselekményekre gondolunk – hosszú ideig elmaradt, és kielégítő mértékben a mai napig sem valósult meg. Néhány kivételtől eltekintve (pl. sortűz-perek, Képíró,⁶⁰ Biszku⁶¹ ügyek) nem voltak hazai eljárások ilyen bűncselekményekkel kapcsolatban, manapság pedig, tekintve, hogy mind a tanúk, mind a feltételezett elkövetők elhunytak, erre már nem lesz lehetőség. A jogi alap pedig megvolt hozzá, melyet éppen az el nem évülő nemzetközi bűncselekményekről szóló AB határozat tett világossá. A határozat jelentősége éppen ebben érhető tetten: világossá tette, hogy a nemzetközi büntetőjog rendelkezései (ebbe tartozik a nemzetközi bűncselekmények listája, illetve a büntethetőség feltételei is, többek között az elévülés kizárása ezen bűncselekményekre) attól függetlenül érvényesülnek a belső jogban, hogy az önmaga rendeli-e ezen bűncselekmények büntetését, illetve hogy a *nullum crimen sine lege* elvet a nemzetközi jog önmaga keretein belül érti.

Ezzel a határozat arra is választ adott, hogyan lehet kibékíteni a látszólagos ellentmondást a nemzetközi büntetőjog belső jogban való alkalmazása és az emberi jogi egyezmények tisztességes eljárásra vonatkozó garanciái között. Egyértelművé tette ugyanis, hogy mivel a *nullum crimen sine lege* elvet a nemzetközi jog önmagára érti, akár a belső jogban való alkalmazás során is, nem ütközik a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányába vagy az Európai Emberi Jogi Egyezménybe, ha a belső jogi elévülés lezárultától függetlenül, az 1968-as New York-i egyezmény elévülést kizáró rendelkezése alapján belső eljárás indul nemzetközi jogban meghatározott bűncselekménnyel kapcsolatban. Az Alkotmánybíróság ezzel, ha úgy tetszik, egyértelművé tett egy a nemzetközi jogban már evidenciaként elfogadott elvet, mely igen fontosnak mutatkozott különösen olyan időben, amikor a rendszerváltás után szükséges volt tisztázni bizonyos alaptételeket. Ezzel a nemzetközi jogot kevésbé ismerő jogászok számára is egyértelművé vált, hogy nincs és nem is lehet jogi akadálya a nemzetközi jogban büntetni rendelt cselekmé-

⁵⁷ A Q) cikk (1) bekezdésben foglalt együttműködési kötelezettség pedig korábban az Alkotmány 6. § (2) bekezdésében szerepelt.

⁵⁸ 1/2013. (VI. 25.) AB határozat, ABH, 2013, 12, 3–77. 25. pont.

⁵⁹ 22/2012. (V. 11.) AB határozat, ABH, 1998, 15, 10–22.

⁶⁰ Fővárosi Törvényszék, 10.B.155/2011.; Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsa, K. 35/2006. Lásd még: VÁRADY Tibor: „Restitution of Hatred or of Mutual Understanding? On the 2011 Serbian Act on Restitution - from the Angle of History of my Home Town” *Hungarian Review* 2011/6. <https://bit.ly/3fbEvtK>

⁶¹ Fővárosi Törvényszék, 41.B.2158/2013. Megismételte: Fővárosi Törvényszék, 25.B.766/2015.

nyek belső jogban történő alkalmazásának, tehát az ilyen büntetőeljárás lefolytatásának, függetlenül attól, hogy a magyar jogban ezen bűncselekmények elévültek-e.

Többek között erre a határozatra hivatkozott az ún. Lex Biszku indokolása is, mely deklarálta, hogy a Nemzetközi Katonai Törvényszék Alapokmányában foglalt „emberiesség elleni bűncselekmény – az Egyezményben vállalt nemzetközi jogi kötelezettség alapján – a magyar büntetőjog részét képezte és képezi továbbra is, valamint hogy el nem évülő bűncselekménynek számít”.⁶²

7. IRODALOM

ÁDÁNY Tamás: „A nemzetközi jog és a belső jog kapcsolata” in CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei* (Budapest: Pázmány Press 2020) 193–227.

BLUTMAN László: „A nemzetközi jog joghatásai az alkotmánybírószági eljárásokban” *Jogelméleti Szemle* 2013/4. 2–37.

KOVÁCS Péter: „Alkotmányosság és nemzetközi jog” in BÁNRÉVY Gábor – JOBBÁGYI Gábor – VARGA Csaba (szerk.): *Iustum, aequum, salutare – Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére* (Budapest: Osiris 1998) 186–203.

MOLNÁR Tamás: „A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András) <https://bit.ly/2SlkCI4> (2018).

VARGA Réka: „A nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazása (a Biszku-ügy margójára)” *Iustum Aequum Salutare* 2011/4. 19–24.

⁶² Törvény az emberiesség elleni bűncselekmények elévülhetetlenségéről. T/4714. (2011. október 19.), benyújtotta Gulyás Gergely, <https://bit.ly/3hLVTqI>. A Lex Biszku kritikai elemzéséről lásd VARGA Csaba: „Nehézségek az alkotmányos átmenetben. Belső ellentmondások az elévülhetetlenség és elévülhetetlenség törvényi megerősítésében” *Iustum Aequum Salutare* 2011/4. 9–18.; VARGA Réka: „A nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazása (a Biszku-ügy margójára)” *Iustum Aequum Salutare* 2011/4. 19–24.